

CÂTEVA GÂNDURI CU PRIVIRE LA ISTORIA ACADEMIILOR

Acad. Camil Mureșanu

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

La fel ca pentru multe noțiuni și instituții tangente la cultură, suntem tributari vechii Elade și pentru termenul de academie.

Akados a fost un erou protector al Atticeii, căruia mitologia i-a găsit, după cuviință, un rol în spațiul legendelor și miturilor, izvorâte din nesecata imaginație elenă.

Același nume l-ar fi purtat proprietarul unui fel de parc, situat la oarecare distanță de centrul Atenei clasice, într-o parte a căruia se desfășurau exerciții fizice. De aici transferul de sens de la „gymnasium”, teren de gimnastică, la „gimnaziul” din învățământul modern, treaptă medie a instituțiilor de educație a tinerilor.

Lui Platon i-a plăcut să-și expună cursul de filosofie în grădina zisă a lui Akados, plimbându-se cu discipolii săi pe sub platanii sădiți de Conon, fiul lui Miltiade. De aici s-a ivit termenul de academie, pentru o asociație de învățați sau și numai simpli iubitori ai culturii.

Venerația pentru ilustrul gânditor a determinat generații de-a rândul întrunirea de iubitori de înțelepciune, în același scop inițial, al dezbaterilor savante.

Cu întreruperi, Academia din Atena, cu originile ei probabile în anturajul lui Platon, a viețuit aproape un mileniu, fiind desființată în secolul al VI-lea d.Hr., de împăratul bizantin Iustinian, întrucât s-a considerat că ea devenise un simbol al întreținerii vechilor credințe și sisteme de gândire ale păgânismului.

Cu privire la spiritul Academiei din Atena s-a spus că membrii ei își propuneau: „A nu interveni în judecata nimănui, a aproba ceea ce părea probabil, a compara opiniile, spre a vedea care pot fi susținute și care nu, și a lăsa pe ascultătorii fiecăreia să judece singuri.”

Este un neîntrecut elogiu ce s-a putut aduce acestei instituții. În mare măsură datorită lui, nu puțini sunt cei care consideră hotărârea lui Iustinian o dată nefastă în istoria culturii.

Inspirându-se din Academia Ateniană, încă din antichitate au început a se numi academii orice asociații de oameni de cultură și de știință care se întruneau în scopul unor studii și dezbateri asupra spiritului uman. Din activitatea lor se

desprindeau nu arareori și soluții ale unor controverse ori neîmpliniri, cum a fost cazul Academiei palatine a împăratului Carol cel Mare, inițiatore a unei reforme a limbii latine și a scrierii.

Cu timpul, cuvântul academie a ajuns să însemne și o instituție de învățământ superior.

Renașterea și umanismul au constituit un cadru de cultură propice dezvoltării studiilor și dezbaterilor savante. Sub patronajul familiei Medici, Academia platonice din Florența și-a propus reactualizarea studiilor clasice și a cunoașterii limbii grecești. Prin valorificarea acestor intenții, au rezultat îndemnuri pentru creații originale.

Din anii Renașterii târzii până în secolul al XIX-lea aproape n-a existat centru cultural care să nu cunoască întemeierea unei academii. Multe au dezvoltat tradiția preocupărilor pentru puritatea, corectitudinea și eleganța limbii.

Dintre toate, cea mai celebră a devenit Academia Franceză, fondată la 1635, cu sprijinul primului ministru, cardinalul Richelieu, și având ca obiectiv inițial perfecționarea limbii franceze, alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici.

Noua instituție a întâmpinat de la început o oarecare ostilitate. Au ironizat-o umaniștii, au criticat-o, fără argumente prea solide, juriștii grupați în Parlamentul din Paris, probabil temându-se de o concurență a prestigiului lor din partea oamenilor de litere.

În 1667 Academia Franceză a întrunit prima notă de instituție privilegiată: ea era admisă ca, *in corpore*, să vorbească regelui la ocazii solemne.

A început a acorda premii literare (numite inițial „de elocvență”). Ședințele sale au devenit publice și s-a introdus ritualul discursurilor de recepție.

La fel cu instituții similare, a săvârșit greșeli și omisiuni în alegerea de membri. A promovat persoane a căror valoare posteritatea n-a validat-o, dar a omis alegerea unor Descartes, Pascal, La Rochefoucauld, Molière, Malebranche, Diderot. Boileau a fost rezervat față de ea, iar Chamfort a atacat-o violent.

Academiei Franceze – supremă instituție de consacrare cultural-științifică – i s-au alăturat, pe rând, o academie de inscripții, de arte frumoase, de științe, de științe morale și politice, pe care Revoluția franceză le-a reunit sub numele de Institutul Național. În 1816, statutul aparte al Academiei Franceze și al celorlalte a fost restabilit, dar, împreună, ele continuă a forma Institutul Franței.

Fondarea de academii, în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, la Praga, Pesta, Viena, dar mai ales elanurile cercetărilor lingvistice și istorice românești au avut, printre altele consecințe, și pe aceea a nașterii ideii unor asociații culturale, după model occidental și asumând funcțiile culturale ale acestora.

În 1795, Ioan Piuaru Molnar, Radu Tempea, Vasile Aaron, Aron Budai (fratele lui Budai-Deleanu) au solicitat permisiunea de a înființa o „Societate filosoficească a neamului românesc în Mare Prințipatu' Ardealului”.

Momentul era oarecum imprudent ales, fiindcă multe enunțuri ale obiectivelor ei au fost interpretate în mod exagerat ca trădând simpatii revoluționare și astfel cererea a fost respinsă de autoritățile habsburgice.

Au urmat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atât în Transilvania, cât și în Principate, societăți pentru cultivarea limbii; societăți literare, medicale, mai cunoscuta societate filarmonică de la București, una cu numele Junimea, la Craiova, înființată de Ioan Maiorescu.

La 1 aprilie 1860, Consiliul de miniștri al Principatelor Unite, prezidat în acel moment de Ion Ghica, a inițiat oficial fondarea unei Societăți Academice Române, destinată a contribui la înaintarea literaturii, a istoriei și a culturii naționale.

La 1 aprilie 1866 Locotenența domnească, instituită după detronarea lui Alexandru Ioan Cuza, a decretat oficial punerea bazelor Societății Literare Române, care peste un an va lua numele de Societatea Academică Română, iar din 1879 pe acela – consacrat definitiv – de Academia Română.

Pe lângă menirea, deja trasată prin acte anterioare, de a contribui la progresul limbii și al culturii, decretul Locotenenței mai aducea în prim-plan ideea rolului panromânesc al noii instituții. Ea trebuia să cuprindă, într-un total de 21 de membri, câte 7 din Muntenia și Moldova, 7 din Transilvania și 7 din Basarabia, Bucovina și Macedonia.

În numărul celor aleși sau numiți inițial au figurat personalități cunoscute, ca Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Eliade, Laurian, C.A. Rosetti, Cipariu, Barițiu, Vincențiu Babeș, alături de unele care, în viitor, nu vor depăși o reputație mijlocie, iar pentru noi, cei de astăzi, chiar anonimul.

Decese premature sau declinări ale alegerii au condus la completări de efective, remarcându-se chemarea foarte tânărului Titu Maiorescu și a lui Papiu-Ilarian, care a rostit cel dintâi discurs de recepție cu subiectul: *Viața, operele și ideile lui George Șincai*.

Chiar de la începuturile activității, George Bariț a lansat o idee fundamentală: aceea a caracterului independent al Societății Literare și a respingerii de către ea a oricărui imixtiuni politice.

Prima sesiune a Societății Academice a avut loc la 1 august 1867. Inaugurarea ei, pusă „sub protecția guvernului și sub patronatul națiunii române”, a luat caracterul unei mici serbări naționale.

Societatea a dezbătut cu acel prilej mai mult probleme de definitivare a structurii ei. A stabilit compunerea sa din trei secțiuni: filologico-literară, istorico-arheologică și de științe naturale.

A fixat categoriile membrilor săi pe viitor: activi, corespondenți și de onoare. Și-a ales primul președinte, în persoana lui Eliade Rădulescu.

A procedat la alegerea de noi membri, operațiune care a continuat cu fiecare sesiune următoare. Așa au fost aleși în 1868 Mihail Kogălniceanu și Alexandru Papiu-Ilarian, peste puțini ani Petrace Poenaru, Alexandru Odobescu, Eudoxiu

Hurmuzachi, Ion Ghica și B.P. Hașdeu, iar ca membri corespondenți Ion Ionescu de la Brad, I. Micu Moldovan și Pavel Vasici.

Domnitorul Carol I a fost ales membru de onoare, urmat fiind în această demnitate de Edgar Quinet, de filoromânul Giovenale Vegezzi-Ruscalla, de Ubicini, Bataillard și mulți alții.

S-au luat și primele măsuri de organizare a activităților științifice pentru care Societatea fusese înființată.

S-a decis adoptarea scrierii cu litere latine și s-a constituit o comisie pentru noua ortografie, care avea să propună un sistem etimologic moderat, înlocuit peste mai bine de un deceniu printr-un sistem fonetic tot mai bine articulat.

Din donația filantropului Evangelos Zappa s-au finanțat elaborarea și publicarea unui dicționar al limbii române și s-a sprijinit publicarea gramaticii limbii române a lui Timotei Cipariu.

S-au preconizat activitatea de comunicări pe secții și solemnitatea discursurilor de recepție, inițierea de traduceri din clasici, publicarea de documente ale istoriei naționale (ce se va concretiza în colecția Hurmuzaki), sprijinirea cercetărilor arheologice, care au avut un pionier în Grigore Tocilescu.

Prin legea din 29 martie 1879 Societatea a fost reorganizată ca Institut Național, sub numele de Academia Română. Ea și-a redefinit cu acel prilej statutele, personalul, regimul bunurilor. Atunci s-a stabilit regula, rămasă în vigoare până în 1948, ca secțiile – cele trei, literară, istorică și științifică – să aibă fiecare câte 12 membri, deci numărul total era de 36.

Perioada 1879-1918 poate fi considerată una fructuoasă în istoria Academiei. Ea a beneficiat în acest interval, din diferite surse, de creșteri apreciabile ale patrimoniului ei și s-a bucurat de o solidă protecție politică, datorită, printre altele, și autorității (e drept cam rigide) a lui Dimitrie Sturdza, care i-a fost secretar general vreme îndelungată.

În același interval au fost alese, în calitate de membru, personalități de mare valoare, în toate domeniile: Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, Coșbuc, Slavici, Philippide, Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu, Petru Poni, Nicolae Teclu, Spiru Haret, George Țițeica, Victor Babeș, Gheorghe Marinescu, Grigore Antipa, Xenopol, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Vasile Pârvan, Augustin Bunea, Ioan Lupaș, Simion Mehedinți ș.a.

S-au pus bazele bibliotecii Academiei, care, de la cam 400 de volume în anul înființării, în 1879 ajunsese la câteva sute de mii, devenind cea mai importantă din țară, atât prin numărul de titluri de cărți și periodice, cât poate mai ales ca depozitară de manuscrise și documente.

După 1919 unificarea națională deplină a favorizat accentuarea caracterului panromânesc al Academiei, sub semnul căruia ea stătuse încă de la înființare.

Au fost aleși în această perioadă Sadoveanu, Goga, Blaga, Rebreanu, Agârbiceanu. Ramuri noi de cultură au început a fi reprezentante, prin alegerea lui

George Enescu și a pictorului Gheorghe Petrașcu, a sociologului Dimitrie Gusti, a omului politic Nicolae Titulescu.

Pe la începutul intervalului n-au lipsit unele fricțiuni interne, în care a fost răsunător implicată vulcanica personalitate a lui Nicolae Iorga. În general, însă, Academia Română a fost în tot acest timp, o instituție respectată de oficialități – începând de la Casa Regală – și de opinia publică. Sesiunile sau alte evenimente din activitatea ei erau, chiar dacă nu integral, relatate ori cel puțin semnalate în presă.

Ea a susținut în aceste decenii publicarea de studii istorice, inclusiv în *Analele* și *Memoriile* ei, sau lucrări colective ca *Dicționarul limbii române* și *Atlasul lingvistic român*. O mai mare pondere decât înainte au avut, printre membrii săi, filozofii și personalitățile din domeniile științelor exacte. Relațiile sale internaționale – congrese și alte manifestări – au fost întinse, la fel încurajarea și subvenționarea studiilor în străinătate.

Un capitol contradictoriu și, în multe privințe, dureros s-a deschis în istoria Academiei Române prin hotărârea oficială din 9 iunie 1948, prin care s-a statuat în fapt substituirea vechii Academii prin cea care s-a numit Academia Republicii Populare Române. În primul rând, prin această hotărâre a fost practic anulată autonomia instituției, ea fiind pusă sub controlul autorității statului, la fel cu „tot ce mișcă” pe atunci în țară.

Dureros a fost cu deosebire că numeroase personalități de valoare au fost, arbitrar, excluse din Academie.

Această soartă au avut-o, printre alții, Lucian Blaga și Al. Brătescu-Voinești, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Sextil Pușcariu, Nicolae Bănescu, Gheorghe Brătianu, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Simion Mehedinți, Petre V. Negulescu, în total 26 de membri activi.

S-a stabilit că, în noua sa configurație, Academia va avea 6 secții (devenite în fapt 8, apoi 13), 66 de membri activi și 132 corespondenți. În subordonarea Academiei au fost trecute numeroase unități de cercetare, unele mai vechi, altele ce vor fi înființate succesiv.

Completările cu noi membri s-au făcut prin numiri directe sau prin noi alegeri. Nu se poate spune că printre cei astfel incluși în Academie n-au fost și oameni competenți. Dar mulți nu aveau decât meritul obedienței față de regim. Au fost pozitive subvențiile largi acordate, prin Academie sau prin alte surse, cercetărilor arheologice, care, ca număr de șantiere, intensitate și conștiință au depășit pe cele anterioare. Deși unele rezultate ale lor au fost interpretate tendențios, ele au adus și contribuții la progresul cunoașterii istoriei vechi și a preistoriei României.

După decembrie 1989 Academia Română a revenit la ținuta și la tradițiile sale de exponentă, la cel mai înalt rang, a culturii și științei românești.

Prin noi statute și regulamente adoptate și amendate succesiv, ea a dobândit o autonomie deplină și un mod de funcționare democratic.

A păstrat structura complexă a secțiilor și rolul de îndrumare a numeroase instituții de cercetare. Și-a asumat în continuare atât rolul de instituție de consacrare, cât și pe acela de inițitoare și coordonatoare de mari lucrări colective, de reprezentare în relațiile cu instituții similare de peste hotare.

Numărul membrilor a rămas ridicat, deocamdată limitat la 181 (activi și corespondenți).

A continuat procedura alegerii de membri de onoare din țară și din străinătate.

În climatul intern destul de frământat de după 1989, și Academia Română a ajuns adesea să fie criticată, contestată, chiar violent denigrată din destule direcții.

Cei surprinși de aceste polemici, și nu vom tăgădui că însăși Academia a fost, nu odată, neplăcut impresionată, e bine să știe că astfel de atacuri s-au mai produs în trecut și împotriva instituției, ba chiar și împotriva unor membri. Cei ce o denigrează astăzi par pătrunși de admirația pentru o veche sentință latină: „Est ars etiam maledicendi”¹.

În străinătate s-au manifestat fenomene asemănătoare. Ilustra și solemnă Academie Franceză, model și pentru a noastră, a suferit adesea de aceleași crize interne.

Academiile, de oriunde ar fi și oricâte valori ar întruni, sunt și ele instituții omenești și, în consecință, nu sunt infailibile. Cel mult se poate spune despre ele, ca și despre democrație, că greșesc mai puțin decât alte organisme publice. În orice caz, mai puțin decât cei ce le atacă nesăbuit.

Ernest Renan scria aceste cuvinte, potrivite pentru încheierea noastră:

„Glasul științei serioase este adesea slab în fața îndrăznelii și imposturii. Dar există un glas al științei care, atunci când strigătele la modă încetează, se face auzit, – el și numai el ... Academiile triumfă, fiindcă sunt păstrătoarele adevăratelor metode. Sunt puține, dar cu tot numărul lor redus, ele au dreptate, și numai vocea dreptății este durabilă.”

Și tot el mai scria:

„O lume fără știință înseamnă sclavaj... Lumea ameliorată prin știință va fi regatul spiritului, domnia oamenilor liberi.

Să ne unim în aceste speranțe: credința în progres este marea consolare a celor ce muncesc și luptă pentru viitor.”

Academia Română cultivă această speranță, fără a se lăsa abătută de vicisitudinile pe care vremurile o mai obligă, uneori, să le înfrunte.

¹ „Este o artă chiar și aceea de a vorbi de rău.”